

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 14 augusti 2025

Mål nr
PMT 4286-24

PARTER

Klagande

Konsumentombudsmannen
Box 48
651 02 Karlstad

Företrädd av processrådet P.M.

Motpart

Göteborgs Friidrottsförbund, 857202-2799
Box 12174
402 42 Göteborg

Ombud: Advokat A.K.

SAKEN

Oskäligen avtalsvillkor

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts, Patent- och marknadsöverdomstolen, dom 2024-05-06
i mål PMT 7458-23

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar Patent- och marknadsöverdomstolens dom och förbjuder Göteborgs Friidrottsförbund, vid äventyr av vite om en miljon (1 000 000) kr, att vid avtal med konsument om deltagande i motionslopp använda nedanstående avtalsvillkor, eller väsentligen samma villkor, såvitt de avser att förbundet inte har någon skyldighet att återbetala anmälningavgift vid inställt lopp.

8. INSTÄLLT [...] LOPP

Vi förbehåller oss rätten att ställa in Loppet [...]

- a) med anledning av omständighet utom vår kontroll, omfattande men inte begränsat till naturkatastrof, krig, pandemi eller annan allvarlig smittspridning, myndighets åtgärd eller underlåtenhet, nytillkommen eller ändrad lagstiftning, konflikt på arbetsmarknaden, blockad, brand, översvämning, olyckshändelse av större omfattning eller därmed jämförbar händelse,
- b) om vi eller myndighet bedömer att detta är nödvändigt för din och andra deltagares säkerhet eller hälsa, eller
- c) om Loppet inte sanktioneras av Svenska Friidrottsförbundet, eller om vi inte beviljas de myndighetstillstånd som krävs för att vi ska få eller kunna genomföra Loppet.

[...]

Vi har ingen skyldighet att återbetala anmälningavgiften till dig [...] för det fall Loppet [...] måste ställas in till följd av omständighet enligt punkt a) - c) ovan.

9. SÄRSKILT OM COVID-19

- - -

Inställt Lopp

Vi förbehåller oss rätten att ställa in Loppet av skäl hänförliga till Covid-19. Om Loppet måste ställas in av skäl som är hänförliga till aktuella Coronaregler har Göteborgs Friidrottsförbund ingen skyldighet att återbetala anmälningavgiften till dig [...]

Högsta domstolen ändrar Patent- och marknadsöverdomstolens dom även i fråga om rättegångskostnader och befriar Konsumentombudsmannen från skyldigheten att ersätta Göteborgs Friidrottsförbund för rättegångskostnader i patent- och marknadsdomstolarna samt förpliktar förbundet att ersätta Konsumentombudsmannen för rättegångskostnader

- i Patent- och marknadsdomstolen med 89 320 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 2 maj 2023, och
- i Patent- och marknadsöverdomstolen med 88 560 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 6 maj 2024.

Högsta domstolen förpliktar Göteborgs Friidrottsförbund att ersätta Konsumentombudsmannen för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 61 240 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Konsumentombudsmannen har yrkat att Högsta domstolen ska bifalla den talan som Konsumentombudsmannen förde i Patent- och marknadsöverdomstolen. Det innebär att Konsumentombudsmannen yrkat

bifall till dels att Göteborgs Friidrottsförbund ska förbjudas vid vite att i framtiden använda vissa avtalsvillkor eftersom de är oskäligen, dels att Konsumentombudsmannen befrias från skyldigheten att betala förbundets rättegångskostnader i patent- och marknadsdomstolarna och förbundet förpliktas att ersätta Konsumentombudsmannen för rättegångskostnader i dessa instanser.

Göteborgs Friidrottsförbund har motsatt sig att Patent- och marknadsöverdomstolens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Göteborgs Friidrottsförbund är en ideell förening som varje år arrangerar ett antal motionslopp under den s.k. Varvetveckan. Det största av dessa är halvmaratonloppet Göteborgsvarvet. Ett annat av loppen är Göteborgsvarvet Maraton. Förbundets årsomsättning uppgick år 2019 till cirka 62 miljoner kr och år 2020 till cirka 32 miljoner kr.
2. För Göteborgsvarvet 2021 och Göteborgsvarvet Maraton samma år använde förbundet villkor benämnda ”Allmänna villkor för lopp arrangerade av Göteborgs Friidrottsförbund” daterade den 19 november 2020. Enligt villkoren godkände den person som anmälde sig till något av loppet förbundets vid var tid gällande allmänna villkor. I villkoren fanns bestämmelser om att förbundet förbehöll sig rätten att ställa in loppet om någon av ett antal angivna omständigheter inträffade och att förbundet då inte hade någon skyldighet att återbetala anmälningsavgift som hade betalats.

3. Planeringen för 2021 innebar att förbundet slutligen bestämde att Göteborgsvarvet skulle genomföras den 11 september och att Göteborgsvarvet Maraton skulle genomföras den 19 september.
4. Anmälningssavgiften för Göteborgsvarvet 2021 var som lägst 595 kr och som högst 895 kr. För Göteborgsvarvet Maraton var den mellan 1 000 kr och 1 100 kr. Avgifterna varierade beroende på när i tiden anmälan skedde. Mer än 35 000 löpare anmälde sig till Göteborgsvarvet 2021 medan betydligt färre anmälde sig till Göteborgsvarvet Maraton.
5. Den 24 augusti 2021 beslutade Göteborgs Friidrottsförbund att ställa in Göteborgsvarvet och Göteborgsvarvet Maraton. Som skäl för beslutet hänvisade förbundet till ökad smittspridning av covid-19 och till rekommendationer från sjukvården och ordningsmakten om att inte genomföra loppet.
6. Ett antal personer som hade anmält sig begärde återbetalning av anmälningssavgiften. Göteborgs Friidrottsförbund motsatte sig återbetalning med hänvisning till de allmänna villkoren.
7. Konsumentombudsmannen väckte talan mot Göteborgs Friidrottsförbund och yrkade i första hand att förbundet vid vite skulle förbjudas att i avtal med konsument om deltagande i motionslopp använda avtalsvillkor som innebär att anmälningssavgiften inte återbetalas för det fall förbundet ställer in motionsloppet utan att det beror på något förhållande på konsumentens sida. I andra hand yrkade Konsumentombudsmannen att vitesförbudet skulle avse avtalsvillkor som innebär att anmälningssavgiften inte helt eller delvis återbetalas för det fall förbundet ställer in motionsloppet av annat hinder än vädret och utan att det beror på något förhållande på konsumentens sida. I tredje hand yrkade Konsumentombudsmannen att vitesförbudet skulle gälla fortsatt användning av de specifika villkor som förbundet hade tillämpat, eller väsentligen likartade villkor, i de delar som

dessas avsåg möjligheten att inte återbetala anmälningsavgiften vid inställt lopp utan konsumentens egen förskyllan.

8. Konsumentombudsmannen gjorde gällande att avtalsvillkoren var oskäligen i de delar de stadgade att förbundet inte var skyldigt att återbetala anmälningsavgifter. Enligt Konsumentombudsmannen avvek villkoren i alltför hög grad från innehållet i dispositiv rätt, bland annat från en allmän princip om att den som inte erhåller en avtalad prestation inte heller är skyldig att betala för den.

9. Göteborgs Friidrottsförbund invände att villkoren inte var oskäligen. Förbundet hänvisade till att det enligt allmänna fordringsrättsliga principer anses tillåtet för en arrangör av ett idrottsevenemang som anordnas på ett bestämt datum utomhus att genom avtal förbehålla sig rätten att inte återbetala anmälningsavgiften om evenemanget måste ställas in. Förbundet hänvisade också till sin ideella karaktär och sin koppling till folkrörelseidrotten. Förbundet framhöll att det har till ändamål att främja och administrera friidrotten i Göteborgsregionen. Vid loppens genomförande bistod funktionärer från olika friidrottsföreningar i Göteborg och deras insatser ersattes endast med en funktionärsersättning som tillföll föreningarna. Funktionärsersättningen var många gånger avgörande för friidrottsföreningarnas verksamhet och funktionärernas ideella insatser bidrog dessutom till att hålla anmälningsavgifterna till loppet på en låg nivå.

10. Patent- och marknadsdomstolarna har bedömt att avtalsvillkoren inte är oskäligen mot konsumenten och därför ogillat förbudstalan. Domstolarna har funnit att avtalsvillkor som nekar konsumenten en rätt till återbetalning av anmälningsavgiften om motionslopp ställs in utan konsumentens förskyllan, i och för sig skapar en obalans mellan konsumenten och näringsidkaren. Domstolarna har emellertid fäst vikt vid att näringsidkaren

är en ideell förening med ett tydligt folkrörelseinslag, att förbundet inte kan skydda sig genom att teckna erforderliga försäkringar och att förbundet har ideella krafter som arbetar utan ersättning. Obalansen mellan parterna jämnas därför, enligt domstolarna, ut och konsumenten får anses ha en större förståelse för förbundets behov av att reglera sitt risktagande jämfört med om motparten hade varit en annan sorts näringsidkare.

Vad målet gäller

11. Målet gäller frågan om de aktuella villkoren för motionslopp – såvitt de avser att arrangören inte är skyldig att återbetala anmälningsavgifter om arrangören ställer in ett lopp – ska anses som oskäligen och därför förbjudas. Vid den prövningen aktualiseras bland annat vad som närmare gäller för oskälighetsbedömningen, särskilt förhållandet till EU-rätten och betydelsen av att arrangören är en näringsidkare som har ideella inslag i sin verksamhet.

Avtalsvillkorslagen och avtalsvillkorsdirektivet

Inledning

12. Lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden gäller avtalsvillkor som näringsidkare använder när de erbjuder varor, tjänster eller andra nyttigheter till konsumenterna (se 1 §).

13. Genom avtalsvillkorslagen genomförs avtalsvillkorsdirektivet¹. Lagen ersatte lagen (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden. Avtalsvillkorslagens marknadsrättsliga regler motsvarar i huvudsak de som fanns i den tidigare lagen.

¹ Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäligen villkor i konsumentavtal.

14. När direktivet genomfördes angavs att inriktningen var att svensk lag skulle ge ett för konsumenterna minst lika förmånligt resultat som direktivet stadgade. Uttalandet tog sin utgångspunkt i att direktivet är ett minimidirektiv i den betydelsen att medlemsstaterna får införa regler som ger ett starkare skydd för konsumenter än vad direktivet föreskriver. (Jfr prop. 1994/95:17 s. 26 och artikel 8 i direktivet.)

Näringsidkare

15. Artikel 2 c i direktivet innehåller en definition av begreppet näringsidkare. Där framgår att med näringsidkare avses en fysisk eller juridisk person som handlar för ändamål som har samband med dennes näring eller yrkesverksamhet, oavsett om den är offentlig eller privat. Bestämmelsen genomförs genom 2 § avtalsvillkorslagen som innehåller en definition som motsvarar direktivets (jfr a. prop. s. 88 f.).

16. Begreppet näringsidkare ska ges en vid tolkning. Vid bedömningen av om en avtalspart är att anse som näringsidkare saknar det betydelse om verksamheten bedrivs i vinstsyfte eller inte. Även organisationer som utför uppgifter av allmänt intresse eller arbetar med välgörenhet eller har etiska mål betraktas som näringsidkare när det är fråga om avtal om försäljning av produkter eller tjänster av något slag till konsumenter. Den vida tolkningen av vem som ska anses som näringsidkare motiveras av direktivets syfte att skydda konsumenten i egenskap av den svagare avtalsparten och återställa jämvikten mellan parterna. (Se bl.a. EU-domstolens domar Karel de Grote, C-147/16, EU:C:2018:320 p. 47–55 och Pouvin och Dijoux, C-590/17,

EU:C:2019:232 p. 33–35 och 42 samt Kommissionens tillkännagivande, 2019/C 323/04, avsnitt 1.2.1.1²).

Utgångspunkter för den marknadsrättsliga oskälighetsbedömningen

17. Enligt direktivet ska medlemsstaterna se till att det i konsumenternas och konkurrenternas intresse finns lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäliga villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenter (se artikel 7.1). Ett villkor som inte har varit föremål för individuell förhandling ska anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten (se artikel 3.1).

18. I artikel 3.3 anges att direktivets bilaga innehåller en vägledande, inte uttömmande, lista på villkor som kan anses oskäliga. Där anges att bland annat följande villkor kan anses som oskäliga.

1 d) Att tillåta näringsidkaren att behålla pengar som betalats av konsumenten när denne avstår från att ingå eller fullfölja avtalet, utan att konsumenten ges rätt till motsvarande ersättningsbelopp från näringsidkaren då denne avstår från att ingå eller fullfölja avtalet.

1 f) Att tillåta näringsidkaren att säga upp avtalet på godtyckliga grunder när samma rätt inte ges konsumenten, liksom att låta näringsidkaren behålla belopp som betalats för ännu inte utförda tjänster när det är näringsidkaren själv som säger upp avtalet.

1 o) Att förplikta konsumenten att fullgöra alla sina skyldigheter även om inte näringsidkaren fullgör sina.

² Kommissionens tillkännagivande. Vägledning om tolkningen och tillämpningen av rådets direktiv 93/13/EEG om oskäliga villkor i konsumentavtal.

19. Artikel 3 och 7 genomförs genom 3 § avtalsvillkorslagen. Där anges att om ett avtalsvillkor med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt mot konsumenten får näringsidkaren förbjudas att i framtiden i liknande fall använda samma eller väsentligen samma villkor, om förbudet är motiverat från allmän synpunkt eller annars ligger i konsumenternas eller konkurrenternas intresse.

20. Ytterligare kriterier för hur frågan om oskälighet ska bedömas anges i artikel 4.1. Frågan om oskälighet ska – utan att det påverkar tillämpningen av artikel 7 – bedömas med beaktande av vilken typ av varor eller tjänster som avtalet avser och med hänsyn tagen, vid tiden för avtalets ingående, till alla omständigheter i samband med att avtalet ingicks samt till alla övriga villkor i avtalet eller något annat avtal som det är beroende av.

21. Artikeln ska läsas mot bakgrund av att direktivet innehåller både marknadsrättsliga och civilrättsliga bestämmelser. När ett avtalsvillkors skälighet ska prövas med tillämpning av marknadsrättsliga regler handlar det med nödvändighet om en allmän bedömning där enskilda förhållanden kommer mer i bakgrunden jämfört med vid en prövning enligt civilrättsliga regler. Omständigheter som främst kommer upp i ett individuellt fall bör i och för sig kunna beaktas även då. De får dock inte samma betydelse vid en marknadsrättslig prövning som vid en civilrättslig sådan. (Jfr ”Mobilförsäkringen” NJA 2020 s. 1025 p. 12 med hänvisningar.)

22. Slutsatsen är att den marknadsrättsliga oskälighetsprövningen utgörs av en typiserad bedömning av de avtalsvillkor som en näringsidkare har använt i förhållande till konsumenter. Prövningen avser att bestämma om dessa villkor är att anse som oskäliga och om näringsidkaren därför ska förbjudas att i framtiden använda just dessa villkor eller väsentligen samma villkor. Det är alltså villkoren såsom de anges i avtalet som den

marknadsrättsliga oskälighetsbedömningen avser och inte hur näringsidkaren kan ha tillämpat villkoren i enskilda fall. Det sagda innebär att även om villkoren kan ha ändrats hindrar inte det att frågan om ett marknadsrättsligt förbud för villkoren enligt en tidigare lydelse prövas.

Genomförandet av direktivets bestämmelser om den marknadsrättsliga oskälighetsbedömningen

23. När direktivet genomfördes övervägdes om de kriterier för oskälighetsbedömningen som anges i artikel 3.1 skulle anges i lagtexten. I förarbetena redogjordes för att oskälighetsbedömningen enligt då gällande svensk rätt omfattade tre huvudgrupper av avtalsvillkor. Den första gruppen innefattade villkor som stred mot tvingande lagstiftning eller tvingande allmänna rättsprinciper. Den andra bestod av avtalsvillkor som avvek från dispositiva regler. Varje avvikelse medförde emellertid inte att villkoret blev oskäligt. Det skulle vara fråga om en avvikelse som medförde en sådan snedbelastning av parternas rättigheter och skyldigheter att en genomsnittligt sett rimlig balans mellan parterna inte längre var för handen. En totalbedömning av avtalsvillkoret skulle göras, vid vilken såväl priset som övriga avtalsvillkor kunde beaktas. Den tredje gruppen utgjordes av villkor som getts en vilseledande eller oklar utformning. (Se a. prop. s. 64 f.).

24. I förarbetena övervägdes om innebörden av det svenska oskälighetsbegreppet stämde överens med direktivets bestämmelser. Det angavs att vid den bedömningen borde det särskilt beaktas att den svenska tillämpningen av oskälighetsrekvisitet i förhållande till dispositiva regler nästan helt överensstämde med ordalydelsen i artikel 3.1 i direktivet, som talar om avtalsvillkor som medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter. Det gällande oskälighetsbegreppet bedömdes därför som väl förenligt med direktivet och det ansågs inte nödvändigt med någon saklig ändring av begreppet. (Se a. prop. s. 65.)

25. Enligt förarbetena kunde dock direktivets bestämning av oskälighetsbegreppet anses som något snävare än den svenska regeln. En ändring enligt direktivet bedömdes sänka konsumentskyddsnivån något. Mot den bakgrunden infördes inte den bestämning av oskälighetsbegreppet som artikel 3.1 innehåller. I stället infördes samma lydelse som gällt enligt den tidigare avtalsvillkorslagen, dvs. att ett avtalsvillkor som med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt mot konsumenten får förbjudas. När det gällde direktivets vägledande lista angavs att den innebär att de uppräknade villkoren vid en marknadsrättslig bedömning får anses som typiskt sett oskäligen. (Se 3 § avtalsvillkorslagen och a. prop. s. 66 och 94.)

EU-domstolens praxis

26. EU-domstolen har i ett antal domar lämnat vägledning om hur oskälighetsprövningen enligt artikel 3 i direktivet närmare ska gå till. Den nationella domstolen ska, med beaktande av samtliga omständigheter i målet, först bedöma om kravet på god sed har åsidosatts och därefter om det föreligger en betydande obalans till nackdel för konsumenten. Detta utesluter dock inte att det finns ett samband mellan dessa båda kriterier. Även om innehållet i den till direktivet bifogade listan inte automatiskt leder till att ett villkor anses oskäligt, är det förhållandet att ett villkor träffas av listan en viktig omständighet som den nationella domstolen kan lägga till grund för sin bedömning. (Se EU-domstolens domar *Invitel*, C-472/10, EU:C:2012:242 p. 26, *Nova Kreditna Banka Maribor*, C-405/21, EU:C:2022:793 p. 26 och 27 samt *Arce*, C-365/23, EU:C:2025:192 p. 80.)

27. När det gäller frågan om kravet på god sed har åsidosatts ska det göras en prövning av huruvida en gentemot konsumenten lojalt och rättvist handlande näringsidkare rimligen kunde utgå från att konsumenten skulle godta det aktuella villkoret efter en individuell avtalsförhandling. Vid

prövningen ska kontrolleras om näringsidkaren handlat lojalt och rättvist mot konsumenten och då beaktat konsumentens legitima intressen. (Se exempelvis Nova Kreditna Banka Maribor p. 23 och 24.)

28. Vid bedömningen av om ett avtalsvillkor medför en betydande obalans i avtalsparternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten, ska bland annat en jämförelse göras med de bestämmelser i nationell rätt som skulle ha tillämpats om avtalsvillkoret inte hade funnits. På så sätt kan domstolen avgöra om, och i så fall i vilken grad, avtalet ger konsumenten en sämre rättslig ställning än vad som följer av gällande nationell rätt. Prövningen ska inte vara begränsad till en ekonomisk bedömning. En betydande obalans kan följa redan av att den rättsliga ställning som konsumenten har enligt nationella bestämmelser undergrävs på ett tillräckligt allvarligt sätt. (Se Nova Kreditna Banka Maribor p. 21 och 22 samt Arce p. 82 och 83.)

Slutsatser om oskälighetsbedömningen enligt avtalsvillkorslagen

29. Avtalsvillkorslagen genomför avtalsvillkorsdirektivet vilket innebär att lagen ska tolkas i enlighet med EU-rätten. Som framgått är emellertid direktivet ett minimidirektiv till förmån för konsumenten. Nationell rätt får alltså innehålla mer konsumentvänliga bestämmelser än vad som följer av EU-rätten. Att det är fråga om ett minimidirektiv var också orsaken till att direktivets två mer preciserade kriterier för oskälighetsbedömningen – god sed och betydande obalans – inte infördes i den svenska lagtexten. Av förarbetsuttalandena följer att det vid genomförandet visserligen ansågs att den oskälighetsbedömning som dittills gällt i svensk rätt stämde väl överens med direktivets kriterier, men att det ändå fanns en osäkerhet om införandet av EU-kriteriet ”betydande obalans” skulle vara mindre förmånligt för konsumenten jämfört med då gällande rätt.

30. Lagtexten i avtalsvillkorslagen innehåller emellertid endast en allmän skrivning om oskälighetsbedömningen (se 3 §). Även om tidigare svensk praxis inte använt sig av begreppet ”betydande obalans” framgår det inte av lagtexten att det ska göras en för konsumenten mer förmånlig oskälighetsbedömning än vad som följer av EU-rätten. Till detta kommer att den utveckling som har skett genom EU-domstolens praxis och dess tolkning av begreppet ”betydande obalans” sammantaget med kravet på god sed gör att det numera inte finns fog för slutsatsen att EU-rättens innehåll på den aktuella punkten är mindre förmånligt för konsumenten än svensk rätt som den uppfattades innan direktivet genomfördes.

31. Slutsatsen är att den marknadsrättsliga oskälighetsbedömningen enligt 3 § avtalsvillkorslagen inte kan anses innehålla något mer förmånligt oskälighetsbegrepp än direktivets. Bedömningen av om ett avtalsvillkor är att anse som oskäligt ska alltså göras i enlighet med EU-rätten.

Konsumenters ställning enligt dispositiv rätt

32. I fråga om motionslopp eller andra liknande fritidsevenemang finns inte någon direkt tillämplig lagstiftning som anger vad som gäller i fråga om arrangörens återbetalningsskyldighet av anmälningsavgifter om evenemanget ställs in. Bedömningen av vad som skulle ha gällt om ett avtalsvillkor som avtalar bort återbetalningsskyldighet inte hade funnits får därför göras med utgångspunkt från allmänna rättsprinciper och viss ledning kan även hämtas från närliggande lagstiftningsområden.

33. En grundläggande avtalsrättslig princip är att den som inte erhåller en avtalad prestation inte heller är skyldig att betala för denna (se ”Barnomsorgsavgiften” NJA 2008 s. 642).

34. Vad gäller närliggande lagstiftningsområden kan viss ledning hämtas från konsumentlagstiftningen och särskilt från konsumenttjänstlagens (1985:716) regler (jfr ”Kursavgiften” NJA 2002 s. 644).

35. Av den lagens bestämmelser om konsumentens rättigheter vid näringsidkarens dröjsmål med utförandet av tjänsten framgår att om dröjsmålet är av väsentlig betydelse får konsumenten i regel häva avtalet (se 29 §). Näringsidkaren har då i princip ingen rätt till betalning för tjänsten (se 30 § med hänvisning till 23 §). Vidare innebär lagens bestämmelser om farans övergång att konsumenten som huvudregel inte är skyldig att betala för utfört arbete, om det går förlorat genom en olyckshändelse eller därmed jämförlig händelse innan uppdraget har avslutats (se 12 och 39 §§). Bestämmelserna innebär alltså att även om en utebliven tjänst beror på en orsak utanför näringsidkarens kontroll är konsumenten i regel inte skyldig att betala för den.

Sammantagna bedömningar och slutsatser

36. Den grundläggande avtalsrättsliga principen vid utebliven prestation och den ledning som kan hämtas från närliggande konsumentlagstiftning leder till följande slutsats. I avsaknad av avtalsvillkor som anger annat har en konsument i regel rätt att återfå betald avgift om näringsidkaren, utan konsumentens förskyllan, ställer in ett idrottsevenemang eller liknande evenemang oavsett skälet för näringsidkarens beslut.

37. Denna slutsats innebär emellertid inte att alla avtalsvillkor som avviker från denna dispositiva rätt är att bedöma som oskäligen enligt 3 § avtalsvillkorlagen. Som framgått ska den bedömningen göras typiserat i enlighet med EU-rätten i två steg. Först ska kriteriet om god sed bedömas och därefter kriteriet om betydande obalans. Eftersom bedömningarna inte utesluter att det finns ett samband mellan kriterierna bör jämförelsen med

den dispositiva nationella rätten kunna få betydelse i båda stegen. (Jfr p. 26).

38. När det gäller kriteriet om god sed (jfr p. 27) ska en bedömning göras av om näringsidkaren, genom avtalsvillkoren, kan anses ha handlat lojalt och rättvist och om handlandet kan anses ta tillräcklig hänsyn till konsumentens legitima intressen. Betydelse bör då bland annat fästas vid om avtalsvillkoren ensidigt gynnar näringsidkaren, jämfört med vad som annars gällt, eller om det även finns villkor till konsumentens fördel som väger upp de ifrågasatta villkoren. På så sätt kan bedömas om villkoren ger uttryck för ett lojalt och rättvist handlande från näringsidkaren som tar hänsyn till konsumentens legitima intressen.

39. Frågan om vilken slags näringsidkare det är som uppställt villkoren bör inte annat än i undantagsfall, och då särskilt om det är fråga om en näringsidkare med begränsad verksamhet och med påtagliga ideella inslag, påverka bedömningen av kravet på god sed. Annars skulle den vidsträckta betydelse som i konsumentskyddande syfte getts näringsidkarbegreppet riskera att undergrävas (jfr p. 16).

40. Vid bedömningen av om de ifrågasatta villkoren medför en betydande obalans till konsumentens nackdel har jämförelsen av i vilken grad villkoren avviker från vad som annars gällt avgörande betydelse. Om näringsidkaren utformat villkoren på så sätt att begränsningar av återbetalningsskyldigheten förhåller sig dels till när i tiden näringsidkarens hinder uppstått, dels till att de avser vissa specifika och väl avgränsade hinder vars uppkomst näringsidkaren inte kan påverka, bör det ha betydelse för bedömningen (jfr prop. 2013/14:15 s. 52 f.). Om det finns andra villkor till konsumentens fördel som medför att balansen som helhet mellan parterna återupprättas bör det kunna påverka bedömningen även i detta led.

41. Oskälighetsbedömningen bör ta sin utgångspunkt i den till direktivet bifogade vägledande listan på oskäligen villkor. Om avtalsvillkoret träffas av någon av punkterna där är det en viktig omständighet vid den fortsatta oskälighetsbedömningen.

Bedömningen i detta fall

42. Enligt de villkor som Göteborgs Friidrottsförbund har använt är förbundet om något av ett antal angivna skäl föreligger inte skyldigt att till någon del återbetala anmälningssavgiften, oavsett när i tiden ett lopp ställs in. Villkoren tillåter alltså Göteborgs Friidrottsförbund att behålla alla intäkter från anmälningssavgifterna även om ett lopp ställs in tidigt och förbundet endast haft begränsade kostnader för arrangemanget. Vidare är flera av de skäl som medför att förbundet ska få ställa in lopp och behålla betalda anmälningssavgifter förhållandevis brett formulerade och lämnar betydande bedömningsmarginal för förbundet. Villkoren innehåller inga bestämmelser som ger konsumenten någon form av motsvarande rätt att få tillbaka anmälningssavgifter om hinder uppstår på konsumentens sida.

43. Hur förbundet tillämpat villkoren i vissa fall och att de senare har ändrats har ingen betydelse för frågan om de ifrågasatta villkoren ska bedömas som oskäligen eller inte (se p. 22).

44. De ifrågasatta villkoren träffas av de delvis överlappande punkterna 1 d, f och o enligt den till direktivet bifogade vägledande listan (jfr p. 18).

45. Vidare avviker villkoren från vad som hade gällt för konsumentens rätt till återbetalning om dessa villkor inte hade ingått i avtalet (se p. 36).

46. De ifrågasatta villkoren gynnar Göteborgs Friidrottsförbund utan att ge några fördelar för konsumenten som balanserar förhållandet mellan parterna. Även om förbundets verksamhet har flera ideella inslag är det fråga om ett förbund som genomför stora arrangemang vilka omsätter

miljonbelopp. Förbundets karaktär kan därför inte medföra att förbundet ska anses ha handlat enligt god sed (jfr p. 39). Sammantaget hade en lojalt och rättvist handlande näringsidkare, som beaktat konsumentens legitima intressen, rimligen inte kunnat utgå från att konsumenten skulle ha godtagit villkoren vid en individuell förhandling. Det innebär att förbundet genom de ifrågasatta villkoren åsidosatt kravet på god sed.

47. Villkoren föreskriver inte någon återbetalningsskyldighet alls till konsumenten vid inställt lopp och det oavsett när i tiden orsaken till att loppet ställs in uppstår. Redan detta innebär att de ifrågasatta villkoren i hög grad avviker från den rätt till återbetalning som konsumenten skulle ha haft vid inställt lopp om inte villkoren funnits. Till detta kommer att villkoren anger ett antal skäl, varav flera är förhållandevis brett formulerade, som vart och ett medför att näringsidkaren får ställa in och behålla anmälningsavgifterna. Sammantaget är det inte fråga om vissa specifika och väl avgränsade hinder vars uppkomst näringsidkaren inte kan påverka. Det finns inte heller några andra villkor i avtalet till konsumentens fördel som väger upp de ifrågasatta villkoren. Mot denna bakgrund medför de ifrågasatta villkoren en betydande obalans mellan förbundets och konsumentens rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten.

48. De ifrågasatta villkoren är därmed att bedöma som oskäligen mot konsumenten. Ett förbud för förbundet att i framtiden i liknande fall använda samma, eller väsentligen samma, villkor är motiverat från allmän synpunkt. (Se 3 § första stycket avtalsvillkorlagen.)

49. När det gäller förbudets utformning ska det inte gå utöver de villkor som bedömts som oskäligen förutom att förbudet även får ta sikte på väsentligen samma villkor. Det innebär att Konsumentombudsmannens i första och andra hand framställda yrkanden inte ska bifallas. Förbudet ska

i stället utformas inom ramen för det i tredje hand framställda yrkandet, med de ytterligare preciseringar som framgår av domslutet. Härigenom står det klart att förbudet endast omfattar de delar av villkoren som ger förbundet rätt att, när lopp ställs in vid i villkoren angivna förhållanden, behålla betalda anmälningsavgifter, samt väsentligen samma villkor.

50. Det saknas skäl att göra avsteg från huvudregeln att förbudet ska förenas med vite (se 3 § fjärde stycket avtalsvillkorslagen). Med hänsyn till vad som är känt om förbundets ekonomiska förhållanden och med användning av vissa schablonmässiga utgångspunkter bedöms ett vitesbelopp på en miljon kronor som lämpligt (jfr ”Marknadsföringsvitet” NJA 2018 s. 883 p. 20–22).

51. Patent- och marknadsöverdomstolens dom ska därmed ändras och Konsumentombudsmannens talan ska bifallas på sätt som framgår av domslutet.

52. Vid denna utgång ska Konsumentombudsmannen befrias från skyldigheten att ersätta Göteborgs Friidrottsförbund för rättegångskostnader i patent- och marknadsdomstolarna. Förbundet ska i stället ersätta Konsumentombudsmannen för rättegångskostnader i dessa instanser, liksom i Högsta domstolen. Kostnaderna är vitsordade.

I avgörandet har deltagit justitieråden Agneta Bäcklund, Malin Bonthron, Cecilia Renfors (skiljaktig), Christine Lager (referent) och Margareta Brattström.

Föredragande har varit justitiesekreteraren Anton Dahllöf.

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Cecilia Renfors är skiljaktig och anser att avgörandet från och med punkten 32 ska ha följande lydelse.

Oskälighetsbedömning och återbetalningsskyldighet

32. Det finns inte någon direkt tillämplig lagstiftning som anger vad som gäller i fråga om arrangörens återbetalningsskyldighet av anmälningsavgifter när ett motionslopp ställs in. Det är emellertid en grundläggande princip att den som inte erhåller en avtalad prestation inte heller är skyldig att betala för denna (se ”Barnomsorgsavgiften” NJA 2008 s. 642). Den principen har givetvis särskilt stor betydelse i avtalsförhållanden mellan konsumenter och näringsidkare. Det utesluter dock inte att det i vissa situationer är godtagbart att betalning sker trots att den huvudsakliga prestationen inte levereras.

33. Som framgått ska bedömningen av om ett avtalsvillkor är oskäligt enligt 3 § avtalsvillkorslagen göras typiserat och i två steg. När det gäller kriteriet om god sed ska en bedömning göras av om näringsidkaren, genom avtalsvillkoren, kan anses ha handlat lojalt och rättvist och om handlandet kan anses ta tillräcklig hänsyn till konsumentens legitima intresse. Det har bland annat betydelse om avtalsvillkoren ensidigt gynnar näringsidkaren och om det i så fall finns andra villkor som väger upp detta. Hur avtalet är utformat i sin helhet bör alltså beaktas, liksom priset och det slag av prestation avtalet avser (jfr prop. 1971:15 s. 86 f.).

34. Vid bedömningen av om avtalsvillkor medför en betydande obalans till konsumentens nackdel har det stor betydelse i vilken grad villkoren avviker från vad som annars skulle ha gällt. Om villkor som begränsar

återbetalningsskyldigheten har utformats så att begränsningen avser väl avgränsade hinder mot att fullgöra en avtalad prestation bör det också ha betydelse för bedömningen. Av betydelse är vidare om det handlar om hinder vars uppkomst näringsidkaren inte kan påverka genom sitt eget handlande.

35. Att ett avtalsvillkor träffas av någon punkt i den vägledande lista på oskäligen villkor som bifogats avtalsvillkorsdirektivet, är också en viktig omständighet vid oskälighetsbedömningen.

Bedömningen i detta fall

36. Göteborgs Friidrottsförbund är en ideell förening och en del av den svenska folkrörelseidrotten. Förbundet omsätter miljonbelopp, men eventuellt överskott går tillbaka till idrottsrörelsen. Förbundet har anordnat Göteborgsvarvet varje år sedan 1980. Loppet har endast ställts in två gånger, 2020 och 2021, och då på grund av risk för smittspridning.

37. Planeringen för ett kommande års lopp startar enligt förbundet så snart det innevarande årets lopp är avslutat. Det innebär att arbetet med att genomföra ett lopp pågår under hela året. Samtidigt är det klart att arbetet intensifieras och kostnaderna ökar ju närmare dagen för loppet man kommer. Det nu sagda innebär att utförandet av den prestation som förbundet tillhandahåller påbörjas långt innan loppet genomförs.

38. De villkor som förbundet har använt innebär att någon återbetalning av anmälningsavgiften inte ska ske om förbundet ställer in ett lopp av något av de skäl som anges i villkoren. Flera av skälen är förhållandevis brett formulerade och lämnar enligt sin ordalydelse ett betydande utrymme för förbundet att ensidigt avgöra om ett lopp ska ställas in. Det talar i och för sig för att villkoren ska anses oskäligen enligt 3 § avtalsvillkorslagen.

39. Vid bedömningen av om villkoren är oskäligen bör det emellertid beaktas vilket slag av prestation det är fråga om. Det som tillhandahålls är ett evenemang med flera särdrag, bland annat på grund av att deltagandet i loppet för den som har anmält sig förutsätter en aktiv insats från denne (utöver att komma till evenemanget). De ideella inslagen i verksamheten innebär också att sådana avtal skiljer sig från avtal som rör varor och tjänster av annat slag. Det kommersiella inslaget är mindre framträdande.

40. Ytterligare en faktor att beakta är priset för att delta i de aktuella loppen. Priset för deltagande är beroende av när i tiden anmälan görs. Särskilt när en anmälan görs tidigt är det inte fråga om något större belopp.

41. Det sagda innebär att det är rimligt att utgå ifrån att den som anmäler sig till ett lopp – konsumenten – skulle ha godtagit villkoren vid en individuell förhandling. Förbundet har därmed inte åsidosatt kravet på god sed genom villkoren.

42. När det gäller frågan om villkoren innebär en betydande obalans mellan förbundets och konsumenternas rättigheter och skyldigheter innebär villkoren otvivelaktigt en obalans till nackdel för konsumenterna. Den obalansen är dock, mot bakgrund av de omständigheter som angetts ovan, inte betydande.

43. Detta innebär att Konsumentombudsmannens talan ska ogillas och hovrättens domslut alltså fastställas.

Överröstad i huvudsaken är jag ense med majoriteten när det gäller frågan om rättegångskostnader.